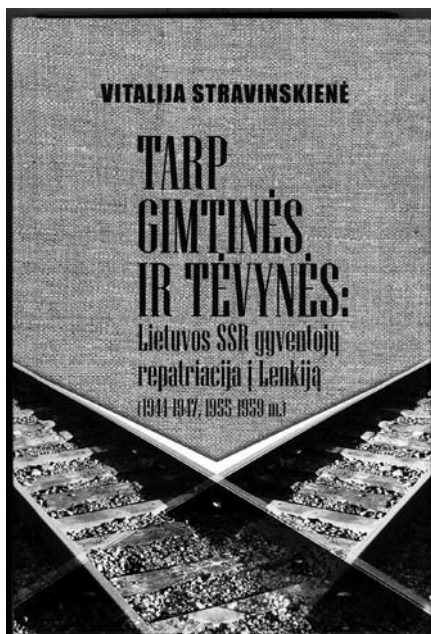

KNYGA, KURIOS TRŪKO

Vitalija Stravinskienė. *Tarp gimtinės ir Tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.)*. Vilnius: LII, 2011. ISBN 978-9955-847-46-5

Arūnė Liucija Arbušauskaitė

Migracijos tematika niekuomet nebuvo populiari lietuvių istoriografijoje, pavyzdžiui, jeigu palygintume su gausia lenkų ar baltarusių bibliografija migracijos klausimais. Tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir kilus neprognozuotai didelėms emigracijos bangoms, susirūpinta giliau pažinti šį socialinį fenomeną.

Pirmieji svarstymai ir prisiminimai iš pradžių pasirodė spaudoje, paskui ir moksliniuose leidiniuose. Migracijos tyrimų lietuvių istoriografijoje klasike ir pradininke galime vadinti dr. Nastaziją Kairiūkštytę, kuri atskleidė ne vieną pokarinio laikotarpio migracijos kryptį. Su šia autore ne kartą diskutuoja savo monografijoje ir Vitalija Stravinskienė. Plėsdama lenkų repatriacijos kryptį, V. Stravinskienė parašė kelis mokslinius straipsnius ir galiausiai gautus rezultatus apibendrina čia aptariamoje monografijoje „Tarp gimtinės ir Tėvynės“.

Monografija sudaryta chronologiniu-probleminiu principu. Yra keturi skyriai, kurie dalijami į poskyrius. Savo apimtimi knygos skyriai ir poskyriai nėra vienodi. Išsa-

mesnio autorės dėmesio sulaukė 1944–1947 m. repatriacija, nes ji masiškumu ir išlikusia archyvine bei kita informacine medžiaga yra kiekibiškai didesnė nei 1955–1959 m. srautas. Pati autorė akcentuoja, kad kreipia didesnę dėmesį į repatrijuojančių lenkų statistinę analizę.

Įvade detalai aptarusi ir įvertinusi skirtingo diskurso anglų, amerikiečių, rusų, lenkų ir lietuvių mokslininkų migracijos XX a. įvairiausių aspektus, autorė įtikinamai argumentavo, kad tiriant jos pasirinktą lenkų tautybės asmenų repatriaciją iš Lietuvos į Lenkiją, būtina atsižvelgti į aukščiausios SSRS valdžios ir jos sprendimų įgyvendinimo lygmenį Lietuvoje, mat centralizuotas nutarimų priėmimo būdas garantavo vienodą perkėlimo procesą sovietinėse respublikose. Be to, būtina įvertinti vidinių procesų konkrečiose respublikose kontekstą. V. Stravinskienė taikliai teigia, kad sovietinės represijos, gyvenimo sovietizacija, antisovietinių pogrindžių veikla ir kt. veiksniai darė tiesioginę įtaką perkėlimo procesams, ir atvirkščiai – pastarieji tiesiogiai veikė pirmuosius (p. 28). Be to, perkėlimo pagal tautybę procesams reikšmingą įtaką darė dar ir nacionalizmo veiksnys.

Toliau įvade aptariami monografijos šaltiniai: publikuoti dokumentų rinkiniai, periodika ir archyviniai šaltiniai. V. Stravinskienė naudojo gausius Lietuvos ir Lenkijos archyvų fondais. Jų sisteminė analizė atlikta be priekaištų. Mokslininkė atkreipia dėmesį į įvairiuose archyvuose dokumentuose vartojamą skirtingą terminiją. Kad išvengtų painiavos, autorė oficialiuose dokumentuose vartotas sąvokas *evakuacija* (su vediniais), *perkėlimas* (su vediniais) keičia sąvoka *repatriacija* (su vediniais). Neapibrėžta sąvoka *gimtinė, a priori* sietina su asmens gimimo vieta. Monografijos pavadinime esanti sąvoka *Tėvynė* emociškai tapatinama su Lenkija (p. 37).

Pirmojoje monografijos dalyje supažindinama su lenkų teritoriniu pasiskirstymu ir lenkų skaičiaus dinamika, taip pat aptariami tarptautiniai lietuvių ir lenkų santykiai Rytų ir Pietryčių Lietuvoje, sovietinės valdžios ir politinių organų dėmesys (p. 39–94). Situacija šioje Lietuvos SSR dalyje per visą nagrinėjamą laikotarpį išliko specifinė, pagimdžiusi tam tikrą atskirtį. Net LSSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo pirmininkas J. Paleckis turėjo pripažinti, kad „vadovybė mažai pažinojo tą Lietuvos dalį“ (t. y. lenkus), ir siūlė padėti keisti organizuojant lenkiškų rajonų gyventojų kultūrinės, ekonominės išvykas į lietuvių gyvenamus rajonus, ir atvirkščiai (p. 94). Dėl politinės liberalizacijos aktualų etninį klausimą Rytų ir Pietryčių Lietuvoje respublikinė valdžia stengėsi spręsti per kadrų ir švietimo politiką, stiprindama ten gyvenančių lietuvių padėtį. Kadangi šių klausimų sprendimas nėra šios monografijos tikslas, laikytume pirmąją monografijos dalį gana išsamia.

Antroji monografijos dalis „1944–1947 m. repatriacija“ yra pati imliausia ir struktūriškai sudėtingiausia. Ir tuo nereikia stebėtis, nes joje aptariamas svarbiausias Lietuvos lenkus lietuš procesas.

Susitarimas tarp Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos vyriausybės ir Lenkijos tautinio išsivadavimo komiteto buvo priimtas 1944 m. rugsėjo 22 d. Liubline. Jį pasirašė Lietuvos TSR Vyriausiasis Įgaliotasis Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Liaudies komisarų tarybos pirmininkas Mečislovas Gedvilas ir Lenkijos tautinio išsivadavimo komiteto Įgaliotasis komiteto pirmininkas Edwardas Osóbka-Morawskis.

Repatriacijos sutartį sudarė 22 straipsniai; sutartyje buvo numatytos vietovės, iš kurių buvo galima išvykti, apibūdintos asmenų kategorijos, numatyti registracijos ir išvykimo terminai, sutarties vykdytojai ir jų funkcijos, aptartas paliekamas turtas ir atsiskaitymo už jį pagrindai bei kiti organizaciniai klausimai. Pradėjus sutartį įgyvendinti, išaiškėjo, kad Lietuvos ir Lenkijos atstovai nevienodai interpretuoja pagrindinį klausimą – kas turi teisę repatrijuoti. Lenkų atstovų nuomone, išvykti galėjo visi lenkai ir žydai, iki 1939 m. rugsėjo 17 d. turėję Lenkijos pilietybę. Tautybės nustatymo pagrindu buvo pasirinktas asmens savanoriško apsisprendimo kriterijus (p. 110). Lietuvių atstovai laikėsi nuomonės, kad tautybę nustato įrašas asmens dokumentuose. Laikui bėgant, sprendimai dėl tautybės niveliavosi. Buvo iškilę ir daugiau skirtingai suprantamų teiginių: mišrių šeimų išvykimas, registracijos trukmė, repatriacijos vykdymo būdai etc.

Šiame skyriuje išsamiai aprašytas repatriacijos įstaigų kūrimas ir jų funkcijos. LSSR vyriausiojo atstovo (pirmasis atstovas buvo Vaclovas Mickevičius, vėliau – Albertas Knyva) repatriacijai įstaigą sudarė centras (Vilniuje) ir rajoniniai skyriai. Šioje įstaigoje dirbo 160 asmenų. Lenkijos vyriausiojo įgaliotinio aparatas buvo kur kas didesnis, antai vien Vilniaus repatriacijos punkte dirbo 70 asmenų. Faktiškai LSSR vyriausiojo atstovo repatriacijai įstaiga dirbo iki 1947 m. lapkričio 1 d., jos išlaikymas respublikos biudžetui kainavo daugiau kaip 2 mln. 700 tūkst. Knygoje išsamiai atskleista, kokiomis sunkiomis sąlygomis (trūko elementarių buitinių dalykų, vėluodavo atlyginimai, trūko saugumo ir pan.) teko dirbti repatriacijos įstaigoms. Kiekviena iš jų vadovavosi savo šalies interesais, savaip interpretuodamos repatriacijos sutartį ir nevengdamos pasinaudoti kitos šalies silpnumu (p. 130).

Be formalios eigos, repatriacijos procesą lydėjo alternatyvų paieškos: likti Lietuvoje ar išvykti, buvo svarstomi ir ieškomi visi nelegalūs būdai pasilikti / išvykti; visai repatriacijos eigai savotišką įtaką darė aktyviai veikęs lenkų pagrindis: civilinės ir karinės organizacijos (p. 130–137). Monografijoje parodomos teigiamos ir neigiamos lenkų dvasininkų nuostatos dėl repatriacijos, taip pat atskleidžiamos Rytų ir Pietryčių Lietuvos lenkų nuotaikos bei požiūrio į repatriaciją kaita. Įvairūs gandai, sovietinės represijos arba prosovietinės pažiūros savaip veikė pasirinkimą (ne)repatrijuoti.

Atskiras monografijos poskyris analizuoja LSSR vidaus reikalų liaudies komisariato – valstybės saugumo liaudies komisariato įtaką repatriacijai (p. 147–157).

Toliau supažindinama su registracijos sąlygomis, terminais, dinamika. Registracija vyko etapais, terminai ne kartą būdavo pratęjami, nes buvo daug organizacinių nesklandumų. 1945 m. pradžioje Vilniaus, Trakų, Švenčionių, Zarasų ir Alytaus apskrityse veikė 17 registracijos punktų, kovo mėn. atidaryti papildomi punktai Kauno, Kėdainių, Panevėžio ir Ukmergės apskrityse. Lenkija buvo suinteresuota kuo didesniu repatriantų skaičiumi, taigi buvo registruojami visi norintieji. Todėl galutiniai duomenys tarp Lietuvos ir Lenkijos repatriacijos įstaigų nesutapo. Pagal 165 puslapyje pateiktą 4 lentelę, 1944–1946 metais iš 21 Lietuvos respublikos rajono, lietuvių duomenimis, užsiregistravo repatrijuoti iš viso 379 498, lenkų duomenimis, – 383 509. Visų užsiregistravusiųjų 57 proc. sudarė moterys. Dalį vyrų užsiregistruoti skatino noras išvengti karinės prievolės. Dalis žmonių užregistravo savo šeimos areštuotus asmenis; dalis užsiregistravo, siekdami išvengti suėmimo. Kaip teigia autorė, realiai į Lenkiją išvyko apie 50 proc. užsiregistravusiųjų. Į pirmuosius ešelonus pavykdavo surinkti du trečdalius užsiregistravusiųjų, o vėliau vis didėjo neatvykstančių į ešeloną žmonių skaičius. Didžiausią mastą repatriacija įgavo 1946 metais. Tuo metu išvyko apie 55 proc. visų repatrijavusiųjų. 1944–1947 m. repatriacijai pasibaigus, pagal registracijos rajonus iš viso išvyko 171 166 asmenys (lietuvių duomenys) arba 171 168 (lenkų duomenys). V. Stravinskienė teigia, kad išvykusiųjų galėjo būti gerokai daugiau, nes kai kurie asmenys vyko nelegaliai, pasislėpę transportuose ar pan. (p. 175–176).

Toliau autorė aprašo Lenkijos tautinio išsivadavimo komiteto Vyriausiojo įgaliotinio repatriacijai (Stanislawas Ochotskis) LSSR teritorijoje aparatą.

Šis skyrius baigiamas išsamia ir archyviniais dokumentais pagrįsta kultūrinių vertybių išvežimo problemos analize (p. 226–242). Autorė pažymi, kad kultūrinių vertybių grąžinimu į Lenkiją rūpinosi ir Lenkijos Respublikos emigracinė vyriausybė Londone, ir prosovietinė Lenkijos vadovybė. Dar 1940 m. pradžioje Lenkijos emigracinė vyriausybė įsteigė kultūrinių vertybių grąžinimo į Lenkiją biurą, kuris rinko ir sistemino informaciją viso karo metu, todėl jo pabaigoje jau buvo sudaryti išsamūs išvežtų (daugiausia į Vokietiją) vertybių sąrašai.

Panašūs biurai 1944 m. antroje pusėje buvo sudaryti prie Pramonės, Švietimo ir Kultūros ministerijų. Buvo suprantamas Lenkijos vadovybės noras bent iš dalies kompensuoti milžiniškus meno ir mokslo institucijų nuostolius. Pvz., 1947 m. Lenkijos MT buvo pranešta, kad dvylikoje vaivadijų nuostoliai kultūros ir meno srityje siekė 4 mlrd. 721 mln. 464 tūkst. zlotų (p. 227). Ši praradimą bent iš dalies galėjo padengti kultūrinės vertybės, kurias buvo ketinama (ir įvykdyta) parsivežti į Lenkiją iš Lietuvos repatriacijos būdu. Ypač didelis dėmesys buvo skirtas Vilniuje esančioms bažnyčių, vienuolynų ir atskirų parapijų vertybėms: repatriacijos būdu pargabenta bažnytinių paveikslų, taurių, liturginių drabužių, religinių reikmenų, paveikslų, bibliotekų, metrikų knygų ir parapijiečių sąrašų. Lenkijos įgaliotinio repatriacijai iš LSSR aparate buvo nemažai su Vilniumi tiesiogiai susijusių asmenų; šiai veiklai vykdyti įkurtas specialus kultūros skyrius. Tai palengvino visą kultūrinių vertybių grąžinimo į Lenkiją eigą. Kultūros skyriuje dirbo profesio-

nalūs archyvarai, muziejininkai, bibliotekininkystės žinovai ir pan. Skyriaus darbo kryptys buvo: informacijos apie bibliotekų, archyvų, muziejų fondus rinkimas, jos apibendrinimas ir perdavimas Varšuvai, siekiant perimti ten esančias vertybes; ryšių su lenkais – kultūros atstovais – palaikymas, turint tikslą padėti išsivežti jiems priklausiusias kultūros vertybes arba jas perimti; kultūros vertybių rinkimas, supirkimas ir jų išsiuntimas į Lenkiją. Knygos autorė pažymi, kad iš skyriaus ataskaitų, skirtų Lenkijos repatriacijos įstaigos Varšuvoje vadovui, galima spręsti, jog skyriaus darbas buvo vykdomas slapta (p. 232).

Kultūros vertybių buvo ieškoma nacionalizuotuose dvaruose, antikvariatuose, draugijose ir kitur; ypatingas dėmesys buvo skiriamas muziejinėms ir archyvinėms vertybėms (XV–XVIII a. rankraščiams, seniems leidiniams, paveikslams) ir mokslo knygoms. Nedidelis kiekis kultūros vertybių dalimis buvo persiųstas repatriantų ešelonais. Štai 1945 m. balandžio 25 d. – 1947 m. gegužės 27 d. joms persiūsti buvo panaudota 17 ešelonų. Juose į Lenkiją buvo išsiųstos 129 skrynios kultūros vertybių ir 110 vienetų baldų (p. 233). Autorė spėja, kad iš tikro vertybių buvo išsiųsta daugiau – paslėpus balduose arba tarp jų. Be to, dar dalis kultūros vertybių buvo persiųsta į Lenkijos ambasadą Maskvoje (sic!).

Kaip vyko kultūros vertybių išgabenimas iš Lietuvos, iliustruoja autorės pateikta Lenkijos vyriausiojo įgaliotinio repatriacijai iš LSSR kultūros skyriaus darbuotojo Andrzejaus Miloszo prisiiminimų ištraukėlė: „Išsiunčiant (kultūros vertybes – V. S.) pasienyje visada buvo kas nors iš mūsų įstaigos. Jeigu pervežamos buvo vertingos kultūros vertybės, mūsų atstovas dėl jų susibardavo su enkavedistais. Intervencijos padėdavo, jeigu jas paremdavo butelis samagono. Tam reikalui mes turėjome specialų fondą, kad prireikus išspręstume tą klausimą. <...>“ (p. 235).

Reikia pažymėti, kad Lietuvos vyriausiojo atstovo repatriacijos reikalams aparate tokių žmonių ir padalinių nebuvo. Tuometinei LSSR vyriausybei nerūpėjo kultūros vertybių reikalai? Autorė to klausimo nekelia. Tačiau pabrėžia, kad LSSR užsienio reikalų liaudies komisariatas neoficialiai laikėsi nuomonės, kad išvažiuojantiems nereikėtų trukdyti išsivežti viso turto pagal leidžiamą svorį, jeigu tai jų nuosavybė (p. 240).

Šiame skyriuje autorė V. Stravinskienė detalai išvardija, kiek ir kokių vertybių buvo grąžinta Lenkijai per visus oficialius ir neoficialus kanalus. Tiesą sakant, apima slogus jausmas, nes visa tai skaitant nepalieka mintis – „kiek kultūrinių vertybių neteko Lietuvai“... Bet tai tik mano (A. A.) nuomonė.

Repatriacijos tęstinumas

Trečiajame, paskutiniame, knygos skyriuje analizuojamas politinis-teisinis 1955–1959 metų repatriacijos pagrindas; veiksniai, lėmę apsisprendimą: likti ar išvykti; registracijos sąlygos ir užsiregistravusiųjų skaičius; aptariamas socialinis repatriantų ir jų turto klausimas; šiek tiek užsimenama apie adaptacijos problemas. Aptartas ir sovietinio saugumo poveikis repatriacijai.

XX a. 6-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje SSRS prasidėjo politinė liberalizacija. Dėl didelio Lenkijos valdžios struktūrų spaudimo migracijos procesas buvo atnaujintas. Šiuo kartu jis apėmė ne tik Lietuvą, bet ir visą SSRS teritoriją. Išvykti namo į Lenkiją galėjo buvę Lenkijos piliečiai lenkai ir žydai su šeimomis. Ši migracijos banga Lietuvoje palyginti su kaimyninėmis Baltarusija ir Ukraina, buvo mažiausiai varžoma – tokią nuostatą lėmė sovietinės valdžios (centrinės ir vietinės) interesai (lenkų ir lietuvių santykiai bei jų paveldas). Todėl tiesiogiai iš Lietuvos į Lenkiją 1955–1959 m. persikėlė daugiau kaip 48 tūkst. žmonių (p. 298). Autorė mėgina spėti, kokia buvo šių asmenų pasirinkimo išvykti motyvacija. Tai, deja, laiktume prasčiausiu autorės naratyvo momen-

tu – ir motyvacija, ir jos pagrindimas tėra abstraktūs spėjimai. Nors knygos pavadinimas yra „Tarp gimtinės ir Tėvynės“, šiuo migracijos atveju, kas yra gimtinė, o kas yra Tėvynė, lieka neaišku.

Ne visiškai tiksliai yra autorės išvada, kad „Išvykus daugeliui tūkstančių Rytų ir Pietryčių Lietuvos gyventojų lenkų, o vidinės migracijos būdu nepavykus išspręsti ekonominių demografinių problemų regione, išvykusiųjų vietą daugiausia užėmė lojalūs atvykėliai iš kitų SSRS respublikų, tarp kurių pirmavo Rusija, Baltarusija ir Ukraina“ (p. 299). Mat „lojalių atvykėlių“ apsigyvenimas Lietuvoje nebuvo savaiminis, tai buvo apgalvotas, planingas (būdingas tai sistemai) procesas, kurio tikslas buvo „įsisavinti“, t. y. sovietizuoti, Lietuvą (tokie apgyvendinimo planai iš esmės apėmė ir Latviją, Estiją bei kai kuriuos kitus regionus, atitekusius SSRS dispozicijai). Na, o kaip suprasti „lojalumą“, lieka neaišku – „lojalumas kam“.

Visiškai galima sutikti su autorės išvada, kad repatriacija turėjo ilgalaikių pasekmių tiek pasilikusiems Lietuvoje, tiek išvykusiems į Lenkiją lenkams. Tai ir nutautėjimo, lenkų mokymo bei švietimo, adaptacijos naujoje tėvynėje sunkumai, praradimo jausmai ir pan. Autoriui linkėčiau šioje vietoje nedėti paskutinio taško, nes vertinga ir esminga pažiūrėti, kokios pasekmės atsiskleidė atgavus Lietuvos nepriklausomybę. Įtampos laukai Lietuvos pietų ir pietryčių regionuose, regis, neblėsta.

Apibendrinant šį skyrių, man didžiausiu kliuviniu tapo terminas *repatriacijos tęstinumas*. Susiaurinus XX a. 6-ojo dešimtmečio politinę situaciją Vakarų Europoje iki SSRS ir LLR tarpusavio santykių analizės, gal ir galima kalbėti apie *tęstinumą*. Nors šis procesas lenkų tautybės asmenų atžvilgiu tėra tik aidas to laikotarpio Vakarų Europoje vykusios gilesnės ir esmingos pokyčių, kuriuos lėmė besikeičiantys SSRS ir Vokietijos diplomatiniai santykiai. Pasikeitusios tarptautinės politinės ir ekonominės aplinkybės, pačių žmonių sugebėjimas pasirinkti, grįžimo į etninę tėvynę būdai ir sąlygos leidžia lenkų tautybės asmenų repatriaciją 1955–1959 m. laikyti savarankišku procesu. Tačiau pripažįstu, kad dėl paties *tęstinumo* termino galima diskutuoti.

Kaip pridera recenzijai, reikėtų nurodyti trūkumus. Žinoma, neklysta tas, kas nieko nedaro, tačiau negaliu nutylėti keleto dalykų, kurie, mano galva, gerokai sumenkina patį tyrimą. Viena vertus, Susitarimo, priimto Liubline 1944 m. rugsėjo 22 d., 1 straipsnis (1 priedas, p. 319) prasideda tokiu teiginiu: „Abi Susitariančios Šalys įsipareigoja, pasirašius šį Susitarimą, imtis evakuoti visus lietuvių pilietybės piliečius, gyvenančius Baltstogės vaivadijoje ir kituose Lenkijos rajonuose, kur galėtų rasti lietuvių tautybės piliečių, kurie panorėtų persikelti iš Lenkijos teritorijos į Lietuvos TSR, ir imtis evakuoti visus lenkus ir, be to, žydus, buvusius Lenkijos piliečius iki 1939 metų rugsėjo 17 d. <...> norinčius persikelti į Lenkijos teritoriją.“ Atkreipkime dėmesį – Susitarimas prasideda nuo lietuvių pilietybės piliečių evakavimo. Recenzuojamoje monografijoje pristatytas tyrimas iš esmės kalba tikrai apie antrąją Susitarimo dalį – lenkų repatriaciją. Lietuvių persikėlimui iš Lenkijos į Lietuvos SSR autorė neskiria daug dėmesio. Juk buvo laukiama atvykstant į Lietuvą 10–15 tūkst. lietuvių, o persikėlė į LSSR tik 14 asmenų (p. 199–200). Atvykusiųjų įkurdinimo, o iš esmės – Vilnios krašto apgyvendinimo per repatriaciją problema tiek minėtos N. Kairiūkštės, tiek ir V. Stravinskienės lieka iki galo neatskleista. Gal paprasčiausiai čia naudojama nepakankama (gana skurdi) archyvinė medžiaga? Kokią įtaką šiam procesui darė SSRS vadovybė? Atsakius į tuos klausimus, gal ir lietuviškoji repatriacijos pusė atrodytų kitaip, nes manęs visiškai neįtikino aptakios autorės įvardytos priežastys, kodėl gi lietuviai nesikelia į Lietuvą (p. 200).

Kaip vieną iš monografijos leitmotyvų paminėčiau repatriacijos proceso, vykstančio Lietuvoje, trumpą palyginimą su tokiais pat procesais, vykstančiais Baltarusijoje ir Ukrainoje. Tačiau visai nepriimtinas toks pat informacijos apie žydų repatriaciją išbarstymas tekste. Nes minėtame Susitarime žydų tautybės asmenys yra irgi to paties proceso pagrindinis objektas.

Recenzuojama monografija turi visą privalomą mokslinį-informacinį aparatą. Monografijos pabaigoje Prieduose publikuojamos įvairios statistinės lentelės ir archyviniai dokumentai. Skelbiamas visas Susitarimas su dokumentų pavyzdžiais; Instrukcija apie jo vykdymą (originalas lenkų kalba, vertimas į lietuvių kalbą). 3 priede – Aktas dėl vokiečių fašistų ir jų pagalbininkų padarytų nuostolių Respublikiniam dailės muziejui, išvardytos visos dingusios arba suniokotos vertybės, pateikiama išgrobstyto turto vertė. Kituose prieduose kalbama apie žydų evakavimą, repatriacijos eigą ir pan. Netikslus yra 22 priedo lentelės pavadinimas, neaišku, kokio laikotarpio statistinės žinios ir iš kur, ir kodėl į rodiklius „nukrenta“ vos ne visos SSRS respublikos.

Taip pat publikuojamas knygoje vartojamų santrumpų sąrašas, santraukos anglų (p. 457–474) ir lenkų (p. 475–492) kalbomis, iliustracijų su legendomis sąrašai. Knygą baigia Asmenvardžių ir Vietovardžių rodyklės.

Vitalijos Stravinskienės monografija „Tarp gimtinės ir Tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją 1944–1947, 1955–1959 m.“ parašyta profesionalia gražia lietuvių kalba. Vertinga turiniu ir pateikta informacija ji užpildo ilgai buvusią mūsų visuomenės socialinės raidos pažinimo spragą.